

องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมในนวนิยายของมาลา คำจันทร์¹

Traditional Ecological Knowledge in Mala Khamchan's Novels¹

รัตนาวดี ปาแปง², ธัญญา สังขพันธานนท์³

Ruttanawadee Papang², Thanya Sangkhaphanthanon³

Received: 5 September 2023

Revised: 14 December 2023

Accepted: 9 January 2024

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ โดยศึกษาจากนวนิยาย จำนวน 13 เรื่อง แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ แนวคิดการวิจารณ์เชิงนิเวศ แนวคิดองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิม และแนวคิดสัตวศึกษา ผลการศึกษาพบว่า นวนิยายของมาลา คำจันทร์ ปรากฏองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมที่แสดงให้เห็นว่า ชาวล้านนามีวิธีการมองโลกและธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวม โดยนักเขียนนำเสนอผ่าน 3 ประเด็น ได้แก่ ประเด็นแรก องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมคือ องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับป่าไม้ และองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับมนุษย์และสัตว์ ประเด็นที่สอง องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตคนล้านนา เช่น องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับมนุษย์ ข้าว ดิน น้ำ และป่า และประเด็นที่สาม องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ เป็นการสะท้อนวิถีคิดของชาวล้านนาที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติภายใต้ระบบทุนนิยม โดยสรุปแล้ว บทความนี้เป็นการแสดงให้เห็นวิถีคิดของชาวล้านนาที่ให้ความสำคัญต่อธรรมชาติ และมองว่ามนุษย์คือส่วนหนึ่งของระบบนิเวศที่ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ

คำสำคัญ: องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิม, การวิจารณ์เชิงนิเวศ, มาลา คำจันทร์

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “แนวคิดนิเวศสำนึกและองค์ความรู้เชิงนิเวศในนวนิยายของมาลา คำจันทร์” หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร โดยมี รศ. ดร. ธัญญา สังขพันธานนท์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาหลัก

² นิสิตปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย, คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, อีเมล: papng_555@hotmail.com

³ รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย, คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร อีเมล: phaitoon.thanya@gmail.com

¹ This article is part of a thesis “Ecological Consciousness and Traditional Ecological Knowledge in Mala Khamchan's Novels” Ph.D. Candidate Program in Thai Language Department Faculty of Humanities Naresuan University, with Associate Professor Thanya Sangkhaphanthanon as the main Advisor

² Ph.D. Candidate Program in Thai Language Department Faculty of Humanities Naresuan University, E-mail: papng_555@hotmail.com

³ Associate Professor of the Department of Thai Language Faculty of Humanities Naresuan University, E-mail: phaitoon.thanya@gmail.com

Abstract

This article examines traditional ecological knowledge in Mala Khamchan's novels by analyzing 13 novels. The key concepts employed in this study encompassed ecocriticism, traditional ecological knowledge, and animal studies. The results revealed that Mala Khamchan's novels contain traditional ecological knowledge reflecting the holistic worldview of the Lanna people towards the world and nature. The study identified three main points. First, traditional ecological knowledge encompasses geography, forests, and the relationship between humans and animals. Secondly, it is intertwined with the Lanna way of life, encompassing knowledge about humans, rice, soil, water, and forests. Lastly, traditional ecological knowledge and nature conservation mirror the Lanna people's perspective, as they place a high value on nature even in a capitalist system. In conclusion, this article highlights the Lanna people's reverence for nature and emphasizes that humans are an integral part of the ecosystem, inherently dependent on the natural world.

Keywords: Traditional Ecological Knowledge, Ecocriticism, Mala Khamchan

บทนำ

วรรณกรรมมีความสัมพันธ์กับสังคม และถือว่าเป็นภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมในทุกยุคทุกสมัย ดังที่ ตรีศิลป์ บุญขจร (2547, น. 5-7) กล่าวว่า วรรณกรรมเป็นคันทองแห่งยุคสมัย เนื่องจากเป็นภาพถ่ายชีวิตยุคสมัย อีกทั้งยังเป็นภาพถ่ายทอติวิถีชีวิตในแต่ละสังคม สอดคล้องกับ วิทย์ ศิวะศรียานนท์ (2531, น. 118) ที่กล่าวว่า วรรณกรรมเป็นผลงานสร้างสรรค์ของมนุษย์ วรรณกรรมและมนุษย์ต่างเป็นผลผลิตของสังคม ดังนั้น หากจะมองสังคมผ่านวรรณกรรมก็ย่อมได้

ในกระแสโลกาภิวัตน์ยุคปัจจุบัน เกิดการพัฒนาและความเจริญทุกรูปแบบ เพื่อตอบสนองความต้องการและอำนวยความสะดวกให้กับมนุษย์ ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทำให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะระบบทุนนิยมและบริโภคนิยม ซึ่งต่อมาได้ส่งผลกระทบต่อสังคมและวัฒนธรรมอย่างเป็นวงกว้าง อาทิ ปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย จึงทำให้เกิดกระแส

ท้องถิ่นนิยม (Localism) เพื่อปลุกจิตสำนึกของคนในท้องถิ่นให้เห็นคุณค่าต้องการอนุรักษ์รักษาทรัพยากรในท้องถิ่น ดังที่ รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข (2557, น. 8) กล่าวว่า กระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้ามาครอบงำ ได้ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น จึงเกิดกระบวนการท้องถิ่นนิยมขึ้นมาต่อต้านกระแสโลกาภิวัตน์ โดยใช้ชุมชนเป็นฐานให้พึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

มาลา คำจันทร์ คือ นักเขียนท้องถิ่นภาคเหนือที่มักจะหยิบยกเอาเรื่องราวทางสังคมและวัฒนธรรมล้านนา ด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความรู้ เรื่องเล่าตำนาน และภูมิปัญญาท้องถิ่นนำมาสอดแทรกในนวนิยาย ดังที่ หทัยวรรณไชยะกุล (2556, น. 181) กล่าวถึงลักษณะสำคัญของผลงานมาลาว่า ความเป็นล้านนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการสอดแทรกภูมิปัญญาแบบพื้นถิ่นทางคติชนวิทยา เพื่อใช้วรรณกรรมเป็นเครื่องมือถ่ายทอดหรือสืบทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาให้คงอยู่ สอดคล้องกับการศึกษาของสุกัญญา เชาว์น้ำทิพย์ (2549, น. 185) ซึ่งช่วยตอบยกยว่า

ผลงานของมาลา สะท้อนให้เห็น อัตลักษณ์สำคัญของชาวล้านนาได้อย่างชัดเจน ผ่านกลวิธีการนำเสนอที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจและเห็นภาพวิถีชีวิตของชาวล้านนา การใช้ภาษาและวิถีชีวิตขนบธรรมเนียมประเพณี

ผลงานของมาลา คำจันทร์ นอกจากจะนำเสนอภาพสังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาแล้ว ยังมีความโดดเด่นในการนำเสนอองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมด้วย กล่าวคือ นวนิยายมักนำเสนอเนื้อหาของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อันแสดงถึงวิถีคิดของชาวล้านนาที่มีต่อโลกธรรมชาติ ตลอดจนเชื่อมโยงสู่ภาคปฏิบัติในรูปแบบพิธีกรรมที่สื่อนัยด้านจิตวิญญาณเชิงนิเวศ ซึ่งองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิม (Traditional Ecological Knowledge) หรือ (TEK) เป็นทฤษฎีที่แตกหน่อมาจากทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ กล่าวคือ การวิจารณ์เชิงนิเวศมุ่งศึกษาตัวบทที่เกี่ยวข้องกับโลกธรรมชาติ สิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ ตลอดจนศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งต่างๆ โดยมีขอบเขตที่กว้างขวาง (Cokinos, 1994, p. 3) ส่วนองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเป็นการมุ่งศึกษาองค์ความรู้ที่ลึกซึ้งของชนพื้นเมืองเพื่อแสดงให้เห็นถึงโลกทัศน์ในการมองโลกธรรมชาติของชนพื้นเมือง ดังที่ เบอร์เคส (Berkes, 1993, p. 3) อธิบายว่า TEK คือ การศึกษาความรู้ ความเชื่อ และการปฏิบัติของคนพื้นเมืองที่ถูกสั่งสมจากรุ่นสู่รุ่นผ่านวิถีชีวิตและวัฒนธรรม และเป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ดังนั้น องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมจึงเป็นการศึกษาองค์ความรู้เชิงนิเวศของคนท้องถิ่นว่ามีวิถีคิดและวิถีปฏิบัติต่อธรรมชาติอย่างไร เพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศไว้

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า ลักษณะเด่นในนวนิยายของ มาลา คำจันทร์ นั้น มีอยู่สองประการ คือ ประการแรก งานของมาลา คำจันทร์ มีกลิ่นอายของความเป็นท้องถิ่นล้านนา

ทั้งในด้านการนำเสนอเรื่องราวที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนท้องถิ่นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนมีแนวความคิดและภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาสอดแทรกอยู่ ประการที่สอง นวนิยายหลายเรื่องมักนำเสนอเนื้อหาที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่ค่อนข้างชัดเจน ทั้งด้านวิถีการดำเนินชีวิตที่แสดงให้เห็นถึงความผูกพันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในมิติทางกายภาพและจิตวิญญาณ นอกจากนี้ ยังมีนัยสื่อถึงแนวคิดจิตสำนึกเชิงนิเวศและองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิม ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาและตรวจสอบองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ เพื่อแสดงให้เห็นว่าแนวคิดดังกล่าวก่อให้เกิดแนวคิดด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างไร ตลอดจนแสดงให้เห็นถึงองค์ความรู้ท้องถิ่นและอัตลักษณ์ของชาวล้านนาในมิติใด

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมในนวนิยายของมาลา คำจันทร์

วิธีการศึกษา

วิธีการศึกษาในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเอกสารหรือตัวบท แล้วนำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive analysis) โดยมีระเบียบวิธีการศึกษาดังนี้

1. ศึกษารวบรวมข้อมูลตัวบทนวนิยายของมาลา คำจันทร์ จำนวน 13 เรื่อง
2. ศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจารณ์เชิงนิเวศ องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิม และแนวคิดสัตวศึกษา
3. วิเคราะห์องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมใน นวนิยายของมาลา คำจันทร์ 3 ประเด็น ได้แก่ องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิม องค์ความรู้

เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตคนล้านนา และองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ

4. สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษา

องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิม (TEK) เป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงนิเวศ ที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดหรือการปฏิบัติด้านนิเวศสำนึกของกลุ่มชน จากการศึกษาทฤษฎีของมาลา คำจันทร์ ผู้วิจัยพบว่า นักเขียนนำเสนอองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมลงในนวนิยาย เพื่อให้เห็นกระบวนการทัศน์การมองโลกที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นองค์รวม สามารถแบ่งได้ 3 ลักษณะ ได้แก่ องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิม องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตคนล้านนา และองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ ดังนี้

1. องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิม

องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมในที่นี้คือ แนวคิดนิเวศสำนึกของกลุ่มชนล้านนาที่เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการสั่งสมเรียนรู้ และถ่ายทอด เพื่อให้คนในท้องถิ่นสามารถบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้ จากการศึกษาผู้วิจัยพบองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ใน 3 ลักษณะ ได้แก่ องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับป่าไม้ องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับมนุษย์ และสัตว์

1.1 องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับพื้นดิน/พื้นที่ ภูมิประเทศ ประชากร และปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ภาคเหนือ ตลอดจนจนศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมกับสังคมที่ปรากฏใน

ดินแดนล้านนา ปรากฏในนวนิยายเรื่องใต้หล้าฟ้าหลัง โดยนักเขียนได้อธิบายถึงสภาพภูมิศาสตร์ของดินแดนล้านนา ณ หมู่บ้านใต้หล้าฟ้าหลัง มีภูเขา แม่น้ำ ต้นไม้ และธรรมชาติอื่นๆ นอกจากนี้ยังเชื่อมโยงถึงเรื่องเล่าตำนานของผีเงือก แถน และมนุษย์ไว้ว่า หมู่บ้านดังกล่าวถูกน้ำท่วมทุกปี คนใต้เครือเถาฟ้าขึ้นไปร้องทุกข์ต่อแถนบนสวรรค์ แถนจึงสอบถามไกล่เกลี่ยกับผีเงือก ได้ข้อสรุปว่า ผีเงือกต้องการกินคนปีละ 1 คน เพื่อแลกกับการไม่ให้น้ำท่วมเมืองคน คนทั้งหลายปรึกษากันตกลงยอมรับข้อเสนอ

เมื่อแถนสร้างน้ำแล้วสร้างแผ่นดินนั้น... น้ำมักกลืนดินทำให้คนเดือดร้อน คนจึงใต้เครือเถาฟ้าขึ้นไปหาแถน แถนจึงเรียกผีเงือกน้ำขึ้นไปสอบสวน ผีเงือกว่าจะไม่ให้น้ำกลืนดินก็ได้ แต่คนต้องยอมให้ผีเงือกน้ำกินอย่างน้อยหนึ่งคนต่อหนึ่งปี แถนถามคน ในที่สุดก็ตกลง...

(มาลา คำจันทร์, 2546, น. 68)

จากตัวอย่างข้างต้น นักเขียนนำตำนานความเชื่อที่เกี่ยวกับผีเงือกน้ำ แถน และมนุษย์มานำเสนอเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมและเหตุการณ์ทางธรรมชาติ อีกทั้งยังเป็นการตอกย้ำรากเหง้าของชาวล้านนา ว่ามีวัฒนธรรมร่วมกับชาติพันธุ์อื่นๆ โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องแถน ซึ่งหมายถึง เทวดา, ผีฟ้า, เทวดาประจำโลก มีลักษณะเป็นผู้สร้างสูงสุด, บรรพบุรุษดั้งเดิม ผู้ให้กำเนิดของมนุษย์ มักพบในเอกสารที่มีต้นเค้ามาจากหลวงพระบาง (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547, น. 316) แถนที่ปรากฏในนวนิยายจึงเป็นวัฒนธรรมร่วมของเหล่าคนไททั้งหลาย ดังที่ ทองแถม นาถจำนง (2561, น. 476-485) กล่าวว่า เรื่อง "พญาแถน" เป็นตำนานที่ชนเผ่าไท-ลาว ทั้งกลุ่มไทน้อยและกลุ่มไทใหญ่มีส่วนร่วม เรื่องพญาแถนยังเป็นต้นเค้าของวัฒนธรรมไท-ลาวดั้งเดิม

อีกนัยหนึ่งแถบก็คือภาพแทนของความเชื่อดั้งเดิม กล่าวคือ เป็นธรรมชาติผู้สร้างทุกสิ่ง ผู้โอบอุ้มค้ำจุนทุกสรรพชีวิตให้ดีหรือร้ายก็ได้ ทั้งนี้วัฒนธรรมแถบยังเป็นการตอกย้ำแนวคิดชายเป็นใหญ่ในสังคมไทย เพราะแถบคือเทวดาเพศชาย เสมือนเป็นพระอินทร์ตามความเชื่อของคนไทย ส่วนการสร้างภาพแทนให้ผีเงือกเป็นอมมนุษย์เพศหญิงที่มีความร้ายกาจ ก็เป็นนัยสื่อถึงธรรมชาติด้านร้าย และสร้างให้ผู้หญิงเป็นคู่ตรงข้ามกับเพศชายภายใต้อุดมการณ์ชายเป็นใหญ่เช่นกัน อีกทั้งยังพบว่า มีเรือเถาฟ้า ซึ่งเป็นเสมือนทางเชื่อมระหว่างโลกมนุษย์กับสวรรค์ หรือเป็นเส้นทางติดต่อระหว่างภพภูมิที่แตกต่างกัน

นอกจากนี้ การที่นักเขียนนำเอาตำนานน้ำท่วมหมู่บ้าน จนชาวบ้านยอมให้ผีเงือกกินคนทุกปี แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ซับซ้อนในระบบนิเวศธรรมชาติ ผ่านพื้นที่/ภพภูมิที่แตกต่างกันในลักษณะภูมิศาสตร์ จากการนำเสนอให้แถบอยู่บนฟ้าสูงกว่าโลกมนุษย์ มนุษย์อยู่ตรงกลาง และผีเงือกอยู่ในน้ำซึ่งโอบล้อมพื้นดินได้บนฟ้าและในน้ำจึงเป็นพื้นที่พิเศษและพื้นที่ทางจิตวิญญาณ นอกจากนี้ การเชื่อมโยงพื้นที่ทั้งสามภพภูมิให้สัมพันธ์กันได้ก็เกิดจากมนุษย์ใต้เรือเถาฟ้าขึ้นไป เรือเถาฟ้าที่ปรากฏในตำนานจึงเป็นเสมือนแกนกลางของโลก หรือเขาพระสุเมรุที่ชาวล้านนาได้รับอิทธิพลความเชื่อมาจากไตรภูมิ

1.2 องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับป่าไม้ เป็นการจัดการทรัพยากรป่าไม้ให้คงอยู่กับมนุษย์อย่างยาวนานที่สุด จะต้องเกิดจากจิตสำนึกเชิงนิเวศโดยตรงของคนในชุมชนท้องถิ่น กล่าวคือ เป็นการนำองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมของคนในท้องถิ่นมาใช้บริหารจัดการป่าไม้ให้คงอยู่อย่างยั่งยืน ดังที่ รัชชานนท์ สมบูรณ์ชัย ผานิตยั นาชยัน และปรมิินทร์ นาระทะ (2564, น. 95-96) กล่าวว่า ท้องถิ่นกับการอนุรักษ์ทรัพยากร

ป่าไม้นั้น เป็นความรู้ความเข้าใจของชาวบ้านที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์ สัตว์ พืช พลังธรรมชาติ ดวงวิญญาณ ที่ดิน แหล่งน้ำ และลักษณะภูมิประเทศในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง นำไปปรับใช้บริหารจัดการทรัพยากรในระบบนิเวศนั้นๆ

จากการศึกษาผู้วิจัยพบ องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับป่าไม้ 3 ลักษณะ ได้แก่ ป่าไม้กับระบบนิเวศวิทยา ป่าไม้กับการใช้ประโยชน์ และป่าไม้กับคติความเชื่อของล้านนา ดังนี้

1.2.1 ป่าไม้กับระบบนิเวศวิทยา ปรากฏในนวนิยายเรื่องหมู่บ้านอาบจันทร์ โดยนักเขียนได้บรรยายถึงป่าไม้ในภาคเหนือว่ามีหลากหลายสายพันธุ์ โดยเฉพาะต้นก่อเป็นต้นไม้สำคัญประจำถิ่นที่คนในท้องถิ่นนำมาใช้ประโยชน์มากมาย

ป่าไม่มีต้นไม้ และต้นไม้มากหลายก็มีมากพันธุ์ ต้นก่อไม่สูงใหญ่ชะลูดชะลิวอย่างต้นสน ลำต้นก็ไม่ตรงแนวเคร่งครัด ... แก่นของมันใช้ทำเสาบ้าน เปลือกก่อดากแห้งแล้วทุบจนเหลือแต่เส้นใยใช้กินกับหมาก ลูกก่อที่กินได้มีหลายชนิด เรียกว่าก่อเตื่อย ก่อแป้น และที่คนป่าเกะยอเรียกว่า เซสะ

...ก่อเตื่อยมีคนพื้นราบรับซื้อปีละสิบบาท ก่อแป้นเขาไม่ค่อยซื้อนัก เซสะมีอยู่น้อยชาวบ้าน หล่าเกวคี่จึงมักเก็บมาคั่วกินเองมากกว่าจะขาย

(มาลา คำจันทร์, 2523, น. 122-123)

จะเห็นได้ว่า นักเขียนนำเสนอให้เห็นถึงความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งลักษณะพันธุ์ไม้หลายสายพันธุ์ที่พบในป่า “ป่าไม่มีต้นไม้ และต้นไม้มากหลายก็มีมากพันธุ์” แต่ก็สามารถอยู่ร่วมกันได้ ทั้งนี้ ก็มีการจัดจำแนก ประเภท ลักษณะเฉพาะของต้นไม้ผ่านความสูง ลำต้น และกิ่งก้าน

สาขา โดยกล่าวว่า “ต้นกอไม้สูงใหญ่ชะลูดชะลิ้ว
อย่างต้นสน ลำต้นก็ไม่ตรงแนวเคร่งครัด” ต้นกอ
จึงแตกต่างจากต้นสน เพราะแตกต่างที่ความสูง
และลำต้น

นอกจากนี้ ยังพบองค์ความรู้เชิง
นิเวศแบบดั้งเดิมที่มองธรรมชาติแบบองค์รวม
(ecocentrism) ภายใต้การสร้างความสัมพันธ์ของ
ระบบนิเวศให้สมดุลกันในระบบห่วงโซ่อาหาร มนุษย์
จึงทำหน้าที่เป็นห่วงโซ่อาหารที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยง
กับระบบนิเวศ จากการที่ “คนป่าเกะยอและชาว
บ้านเหล่าเกวตี” ต่างก็มีการจัดการต้นกอหรือเสะ
โดยนำ “แก่นไปใช้ทำเสาบ้าน เปลือกกอดากแห้ง
แล้วทุบใช้กินกับหมาก” และมัก “เก็บมาคั่วกินเอง
มากกว่าจะขาย” องค์ความรู้ดังกล่าวได้ต่อยอดให้
เห็นการสร้างสมดุลของระบบนิเวศธรรมชาติ
ผ่านจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่ในชุมชน

1.2.2 ป่าไม้กับการใช้ประโยชน์ จาก
การศึกษาพบใน 2 ลักษณะ ได้แก่ นำมาสร้างบ้าน
และใช้เป็นยาสมุนไพร ดังนี้ การนำไม้มาสร้างบ้าน
พบในนวนิยายเรื่องเมืองลับแล โดยชาวล้านนาสมัย
ก่อนนิยมนำต้นไม้ในท้องถิ่นที่หาได้ง่ายๆ มาสร้าง
เป็นบ้านเรือน เช่น ไม้ไผ่ ไม้กอ และไม้แดง ส่วน
หลังคาบ้านมักจะมีมุงด้วยใบค้อและหญ้าคา

หลังคาบ้านมีข้างมุงด้วยใบค้อ ข้าง
มุงด้วยหญ้าคา ฝาเรือนเป็นไม้ไผ่เฮี้ยขัดสาน
พื้นเรือนเป็นฟากไม้ไผ่ขวางแผ่นกว้างเกือบสอง
ตรงเรือนเป็นไผ่รวกแดง เสาดั้งเป็นไม้กอไม้แดง
แข็งแรงแน่นปลวกมอดไม่กิน

(มาลา คำจันทร์, 2534, น. 253)

จะเห็นได้ว่า ชาวล้านนามีระบบองค์
ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิม โดยสร้างบ้านจากวัสดุ
ที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น ซึ่งองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบ
ดั้งเดิมในการเลือกสรรต้นไม้และใบไม้มาสร้างบ้าน

เรือนก็แสดงถึงสัญญาทางชนชั้นด้วย เนื่องจาก
ชนชั้นไพร่สามัญทั่วไปจะนิยมสร้างบ้านด้วยไม้ไผ่
ไม้กอ และไม้แดง โดยใช้ไม้ไผ่ทำฝาเรือนและ
พื้นเรือน เพราะไม้ไผ่เป็นพืชที่หาง่าย ทนแดด
ทนฝน และมีความแข็งแรง แต่ไม่เปราะ มีความ
ทนทานสูงและยืดหยุ่นได้ และอีกปัจจัยหนึ่ง คือ
เรือนไม้ไผ่สามารถรื้อถอนได้ง่าย จึงถูกเรียกว่า
เป็นเรือนชั่วคราวก่อนที่จะสร้างเรือนถาวรต่อไป
ดังที่ วิถี พาณิชพันธ์ (2548, น. 50) กล่าวว่า
บ้านเรือนของชาวล้านนาในอดีตมาจากเรือนเครื่องผูก
ซึ่งสามารถรื้อถอนหรือต่อเติมได้ง่าย ส่วนที่เป็นไม้
จริงมักเป็นเสาเรือนและช่อคานโครงสร้างหลักๆ
ที่เหลือจะใช้ไม้ไผ่ เช่น กลอนหลังคา พื้น และ
ฝาเรือน ส่วนไม้กอหรือไม้แดง เป็นไม้เนื้อแข็งที่
มีความคงทนทำให้ปลวกและมอดไม่รบกวน จึง
นำใช้เป็นวัสดุหลักของเรือน เช่น เสา คาน และ
ช่อ เป็นต้น

นอกจากนี้ นักเขียนยังนำเสนอให้
เห็นถึงการใช้ยาสมุนไพรรักษาโรค เช่น เรื่องสร้อย
สุคันธา เหตุการณ์ที่ฝ่ายคำหนีไปกับพี่ หน้อยแสง
ชายคนรับใช้พ่อพญา ทั้งสองหนีเข้าป่าไปเจอหมา
ผีตัวใหญ่ พี่ชายให้ฝ่ายคำหนีขึ้นต้นไม้ ส่วนเขา
ใช้มีดซุยสู้กับหมาจนมันตาย แต่ก็ได้รับบาดเจ็บ
มีแผลเหวอะที่ท้องแขน ฝ่ายคำเห็นดังนั้น จึงรีบ
ลงมาจากต้นไม้ ฉีกชายผ้าออกรัดเหนือแผล หา
ได้ยอดหญ้าแมงวายแถวนั้นรีบทุบโปะปิดแผล
ห้ามเลือด

พี่ชายตัวมอมหน้าเผือดหน้าจาง...
ฝ่ายคำร้อนใจรีบไถลตัวลง ...ความรู้เกี่ยวกับ
เยียวยารักษาพอมิติดตัว รีบฉีกชายผ้าออกรัด
เหนือแผล หาได้ยอดหญ้าแมงวายแถวนั้นรีบทุบ
โปะปิดแผลห้ามเลือด...

(มาลา คำจันทร์, 2552, น. 104)

จะเห็นได้ว่า การที่นักเขียนนำเสนอให้ฝ่ายคำมีความรู้เกี่ยวกับการใช้ยาสมุนไพรเป็นการนำองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมด้านการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ โดยนำหญ้าเมงวายมาใช้รักษาหรือทำให้เลือดหยุดไหล

1.2.3 ป่าไม้กับคติความเชื่อของล้านนา จากการศึกษาพบความเชื่อใน 2 ด้าน ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับดอกไม้เป็นพุทธบูชา และความเชื่อเกี่ยวกับการตัดต้นไม้ ดังนี้

ความเชื่อเกี่ยวกับดอกไม้เป็นพุทธบูชา หมายถึง การนำดอกไม้มาใช้เป็นเครื่องประดับศีรษะสำหรับผู้หญิง กล่าวคือ ผู้หญิงล้านนามักนิยมนำดอกไม้มาประดับที่ศีรษะหรือมวยผมของตนเอง เพื่อความสวยงามและยังแฝงไปด้วยนัยสำคัญด้านความเชื่อทางพุทธศาสนาด้วย ดังปรากฏในนวนิยายเรื่องลูกขำหนึ่ง ได้กล่าวถึงตัวละครยายของคำลือที่มักจะทำดอกไม้มาเหน็บบูชาขวัญหัว ดอกไม้ส่วนใหญ่มักเป็นดอกไม้มงคลที่หาได้ตามฤดูกาล

วันนี้ยายงามแบบคนเฒ่า มักเกล้ามวยก้อนใหญ่อยู่ท้ายทอยแล้วเอาดอกไม้ต่าง ๆ มาเหน็บบูชาขวัญหัว ดอกอะไรก็ได้ที่มีกลิ่นหอม...

(มาลา คำจันทร์, 2554, น. 23)

จะเห็นได้ว่า ค่านิยมความเชื่อของหญิงชาวล้านนามักจะนำดอกไม้มาประดับที่ศีรษะหรือมวยผม เพื่อให้เกิดความสุขงาม และยังใช้ดอกไม้เป็นเครื่องบูชาสักการะแด่พระพุทธเจ้าด้วย สอดคล้องกับการศึกษาเครื่องง้า เครื่องประดับอสังการของสุพรรณิ ไหมกันทะ (2560, น. 72-73) ที่กล่าวว่า ผู้หญิงล้านนานิยมแต่งหย่องของงาม (แต่งด้วยเครื่องประดับสวยงาม) เมื่อถึงเทศกาลไปวัดฟังธรรม ผู้หญิงล้านนาก็มักเกล้ามวยผม

ปักปิ่น และแซมด้วยดอกไม้ไม้บูชา เช่น ดอกเก็ดตะหวา (ดอกพุด) ดอกมะลิ ดอกสะบันงา (กระดังงา) ดอกจำปี ดอกจำปา ดอก สัมโอ ดอกตะล่อม (บานไม่รู้โรย) ดอกไม้ ตั้งใจนำมาประดับที่ศีรษะเสมือนเป็นพุทธบูชา “เหมือนได้ไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า” ดังนั้น การประดับดอกไม้ที่ศีรษะของหญิงชาวล้านนาจึงเป็นการใช้ดอกไม้เป็นภาพแทนของธรรมชาติ เพื่อเป็นพุทธบูชาแสดงถึงความศรัทธาอันแรงกล้าของสังคมล้านนาที่มีต่อศาสนาพุทธ

ส่วนความเชื่อเกี่ยวกับการตัดต้นไม้ พบในนวนิยายเรื่องเขี้ยวเสือไฟ ในเหตุการณ์ที่ มังคะนายพรานป่าผู้เป็นอาของเอือนแก้วและคำคงบอกเล่าความเชื่อคนท้องถิ่นว่า พวกเขาไม่ตัดต้นไม้ใหญ่ เพราะเชื่อว่าผีสิงสถิตอยู่ “มันเป็นพญานาค่อร่างสร้างต้นเป็นร้อยสองร้อยปีแล้ว ไม้ใหญ่ไม้สูง คนบ้านเราไหว้สาว่ามีผีอยู่” (มาลา คำจันทร์, 2560, น. 166) จะเห็นได้ว่า ชาวล้านนาดั้งเดิมมักจะแสดงความเคารพนับถือต่อต้นไม้ใหญ่ เพราะเชื่อว่าต้นไม้เหล่านั้นมีผีหรือรุกขเทวดาหรือเทพารักษ์สิงสถิตอยู่ สอดคล้องกับความเชื่อของคนไทย ดังที่ ภารดี มหาขันธ์ และนันท์ชญา มหาขันธ์ (2557, น. 1) กล่าวถึง ความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับธรรมชาติไว้ว่า ในอดีตคนไทยเคารพนับถือต้นไม้ เพราะเชื่อว่าต้นไม้ใหญ่มีเทพารักษ์สถิตอยู่ จากแนวคิดการปลูกฝังความเชื่อเกี่ยวกับพรรณไม้ป่าไม้ในล้านนา “ไม้ใหญ่ไม้สูง คนบ้านเราไหว้สาว่ามีผีอยู่” จึงเป็นการนำองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมมาเป็นจิตสำนึกเชิงนิเวศหรือเครื่องมือในการรักษาต้นไม้ใหญ่ให้คงอยู่กับชุมชนต่อไป

1.3 องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับมนุษย์และสัตว์เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ การนำเสนอภาพแทนของสัตว์ และการประกอบสร้างความเป็นสัตว์ในนวนิยาย จากการศึกษาผู้วิจัยสามารถจำแนกได้

3 ลักษณะ ได้แก่ สัตว์เท่าเทียมกับมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ และมนุษย์กับสัตว์เลี้ยง ดังนี้

1.3.1 สัตว์เท่าเทียมกับมนุษย์ เป็นการนำสัตว์มาเป็นตัวละครผู้ช่วย ผู้ร้าย และตัวละครประกอบปรากฏในนวนิยายเรื่องไพร่อำพราง เหตุการณ์ที่พรหมลือและพ่อเลี้ยงอุ้นใจขับเกวียนเข้าไปในเมือง เพื่อไปหาซื้อของมาขายในหมู่บ้าน ระหว่างการเดินทางพรหมลือถามพ่อเกี่ยวกับเทวดาผู้สร้างโลก

“ปู่สาบสีย่าสาบไล่... แต่เดิมเขาสองคนนี้เป็นสาบอยู่บนเมืองฟ้า ...ลงมากินงวันดินแล้วบินขึ้นฟ้าไม่ได้ เขาเอากันเป็นคู่เป็นเมีย ตั้งต้นเป็นคนสืบลูกสืบหลานมาถึงเดี๋ยวนี้” “แล้วที่ว่าคนกับสัตว์เป็นลูกพ่อเดียวกันแม่เดียวกันล่ะพ่อ” “... เขาสองคนมีลูก ลูกไม่มีเพื่อนเล่นก็เลยบ้นดินเป็นงัว เป็นควาย เป็นสัตว์สิ่งมีงไม่ไว้เป็นคู่ลูก คนเฒ่าแต่ก่อนเขาถึงสอนว่าคนและสัตว์เสมอกัน เพราะเป็นลูกพ่อเดียวกันแม่เดียวกันนี่แหละเอ็ง”

(มาลา คำจันทร์, 2544ข, น. 83-84)

จากเหตุการณ์ดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความเท่าเทียมกันระหว่างมนุษย์กับสัตว์ โดยนักเขียนนำเสนอให้มนุษย์และสัตว์ต่างก็เป็นสิ่งที่มีมนุษย์คู่แรก คือ “ปู่สาบสีย่าสาบไล่” เป็นผู้สร้างขึ้น จากการที่มนุษย์ผู้เป็นลูกของปู่สาบสีย่าสาบไล่ไม่มีเพื่อนเล่น พ่อแม่ทั้งสองจึงบ้นดินเป็นสัตว์และสรรพสิ่งต่างๆ ไว้เป็นเพื่อนเล่นลูกของตน เรื่องเล่าตำนานดังกล่าวได้สะท้อนวิถีคิดของคนล้านนาในอดีตที่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ในฐานะเป็นเพื่อนร่วมโลก “เพราะเป็นลูกพ่อเดียวกันแม่เดียวกัน”

1.3.2 ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ พบในนวนิยายเรื่องวิถีดอกกล้วย โดยมนุษย์

มีความสัมพันธ์ทางเพศกับสัตว์หรือสมสู่กับสัตว์ กล่าวคือ นักเขียนนำเสนอให้จอมผู้เป็นมนุษย์ผู้ชายที่ซื่อซลาด ทำอะไรก็ไม่สำเร็จ จึงไม่มีผู้หญิงคนไหนอยากเข้าใกล้หรือรับเป็นสามี ต่างจากจ่อปาพี่ชายที่เก่งกาจมีแต่ผู้หญิงรักใคร่ จอมจึงแอบไปมีความสัมพันธ์ทางเพศกับหญิงสติไม่ดีในหมู่บ้านจนตั้งท้อง ต่อมาเมื่อพ่อและพี่ชายเขาจับได้ จอมก็เลิกไปหาหญิงสติไม่ดี แต่แอบไปสมสู่กับแพะที่ได้ฤกษ์บ้านของตนเอง

คืนหนึ่งเดือนแจ้ง ...เสียงแพะร้องเอ๊ะๆ ที่ได้ฤกษ์เป็นปกติ จ่อปามีได้สะกิดใจอะไรนั่นเพียงแต่แลลอดเข้าใต้ถุนตามความเคยชิน กระนั้นเมื่อมองอีกทีก็พบเงาร่างใครคนหนึ่งยงโยียงหยกคร่อมแพะ “จอม”

(มาลา คำจันทร์, 2543, น. 106)

จากเหตุการณ์ที่จ่อปาเห็นจอมสมสู่กับแพะเป็นการกระทำที่ผิดธรรมชาติ เมื่อมองว่ามนุษย์มีความแตกต่างจากสัตว์ภายใต้แนวคิดมนุษย์เป็นใหญ่ อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์การสมสู่ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ก็ถือว่าเป็นภาพแทนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ ซึ่งเป็นการตอกย้ำแนวคิดองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมในแง่ที่มนุษย์และสัตว์ต่างเป็นระบบนิเวศธรรมชาติที่อยู่ร่วมกันและใกล้ชิดกันจนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ฉะนั้น “การสมสู่” ระหว่างมนุษย์กับสัตว์จึงเป็นสัญลักษณ์หรือภาพแทนของการหลอมรวม หรือความเป็นหนึ่งเดียวกันภายใต้ระบบนิเวศธรรมชาติ

1.3.3 มนุษย์กับสัตว์เลี้ยง แสดงให้เห็นวิถีคิดของชาวล้านนาที่รักสัตว์เลี้ยงของตนเสมือนเป็นสมาชิกหนึ่งในครอบครัว อีกทั้งยังนำเสนอให้ สัตว์เป็นผู้มีบุญคุณต่อมนุษย์ด้วย ปรากฏในนวนิยายเรื่องบ้านไร่ชายดง เมื่อครอบครัวของหนานแก้วและหนานมาเดินทางไปหาที่ทำกินใหม่ ทั้งสองครอบครัวต่างหาพื้นที่ที่สร้างหลักปักฐาน

สร้างบ้าน ทำนา ชักจากลำห้วยเข้านา และเมื่อ
ขังน้ำในนาจนดินอ่อนตัวลงก็ทำพิธีแฮกนา โดย
เอาดอกไม้รูปเทียนมาบอกกล่าวแม่พระธรณี
พระแม่โพสพ และนำกรวยใบตองเสียบข้าวตอก
มัดเขาควายทั้งคู่ก่อนลงนาในวันแรก

...ขังน้ำอยู่ร่วมสิบวันจนดินอ่อนตัว
ก็ทำพิธีแฮกนา เอาดอกไม้รูปเทียนมาบอกกล่าว
แม่พระธรณีพระโพสพ กรวยใบตองเสียบข้าวตอก
มัดเขาควายทั้งคู่ วันแรกที่ลงนาเป็นความตื่นเต้น
หนานมา นางแสงเอ๋ย ตลอดจนผัวเมียคู่ใหม่มามุง
ดูด้วย

(มาลา คำจันทร์, 2547ข, น. 149)

พิธีแฮกนาของชาวล้านนาเป็นการนำ
เสนอความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือ
ธรรมชาติผ่านมนุษย์ที่บอกกล่าวต่อพระแม่โพสพ
และแม่ธรณีเพื่อลดบันดาลให้การทำงานครั้งนี้
ได้ข้าวที่สมบูรณ์งอกงาม

ส่วนการที่หนานแก้วนำกรวยใบตอง
มีข้าวตอกไปมัดที่เขาควายทั้งคู่ ก็แสดงให้เห็นถึง
การยอมรับและตระหนักว่าสิ่งมีชีวิตอื่นก็มีคุณค่า
เท่าเทียมกันกับมนุษย์ กล่าวคือ แม้ว่าควายจะเป็น
สิ่งมีชีวิตอื่นที่แตกต่างจากมนุษย์ด้านสายพันธุ์ แต่
หนานแก้วกลับนำกรวยใบตองใส่ข้าวตอก (กรวย
ใบตองที่มีดอกไม้รูปเทียนและข้าวตอก) ไปมัดเขา
ควาย จึงแสดงให้เห็นถึงการยกย่องและการแสดงความ
เคารพต่อผู้มีพระคุณ (สำนักส่งเสริมศิลป
วัฒนธรรมและล้านนาสร้างสรรค์, 2565, ออนไลน์)
ซึ่งเป็นการแสดงความเคารพจิตวิญญาณของ
สิ่งมีชีวิตอื่น จึงถือว่าเป็นการยอมรับต่อธรรมชาติ
อย่างแท้จริง

จะเห็นได้ว่า องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบ
ดั้งเดิมของชาวล้านนาที่ปรากฏในนวนิยายของ
มาลา คำจันทร์ มี 3 ลักษณะ ได้แก่ องค์ความรู้

เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ แสดง
ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์กับพื้นที่ทาง
กายภาพที่ทำให้เกิดเรื่องเล่าตำนาน ปราภฏการณ์
ธรรมชาติที่สัมพันธ์กับท้องถิ่น องค์ความรู้เชิง
นิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับป่าไม้ แสดงให้เห็นการ
จัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาวล้านนา ผ่านการ
จำแนกสายพันธุ์ การใช้ประโยชน์เพื่อสร้างบ้าน
และใช้เป็นยาสมุนไพร ตลอดจนใช้ป่าไม้สร้างจารีต
ความเชื่อเพื่อเสริมสร้างศรัทธาทางพุทธศาสนาและ
ข้อห้ามการตัดไม้ สุดท้ายองค์ความรู้เชิงนิเวศ
แบบดั้งเดิมเกี่ยวกับมนุษย์และสัตว์ เป็นการตอกย้ำ
ให้เห็นถึงวิถีคิดของชาวล้านนา มนุษย์และสัตว์ต่าง
มีความเท่าเทียมกันในระบบนิเวศ เพราะเกิดจาก
ผู้สร้างคนเดียวกัน มนุษย์และสัตว์เป็นหนึ่งในเดียวกัน
โดยการสมสู่กัน ตลอดจนมนุษย์และสัตว์ต่างก็
เป็นเสมือนสมาชิกในครอบครัวที่คอยเกื้อหนุน
ซึ่งกันและกัน จึงสรุปได้ว่า องค์ความรู้เชิงนิเวศ
แบบดั้งเดิม คือ วิถีคิด/จิตสำนึกเชิงนิเวศที่มนุษย์
มีต่อธรรมชาติ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับ
สิ่งมีชีวิตอื่นๆ ภายใต้ระบบนิเวศเดียวกัน

2. องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิม ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตคนล้านนา

องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมที่เกี่ยวกับ
วิถีชีวิตคนล้านนา คือ องค์ความรู้ ค่านิยม ประเพณี
ความเชื่อ วิถีชีวิต และอัตลักษณ์ทางสังคมที่บุคคล
ได้รับการสั่งสอนและสืบทอดต่อๆ กันมา จากการ
ศึกษาพบใน 5 ลักษณะ ได้แก่ องค์ความรู้เชิงนิเวศ
แบบดั้งเดิมเกี่ยวกับมนุษย์ องค์ความรู้เชิงนิเวศ
แบบดั้งเดิมเกี่ยวกับข้าว องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบ
ดั้งเดิมเกี่ยวกับดิน องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิม
เกี่ยวกับน้ำ และองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิม
เกี่ยวกับป่า ดังนี้

2.1 องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับ
มนุษย์ ผู้วิจัยพบว่านักเขียนนำเสนอ เกี่ยวกับเรื่อง
ขวัญอันเป็นแก่นแกนของชีวิตมนุษย์และสรรพสิ่ง

ปรากฏในนวนิยายเรื่องเด็กบ้านดอยผ่านความเชื่อเรื่องขวัญ จากเหตุการณ์ที่มงคลกับไอ้ยาเพื่อนของเขาไปเที่ยวเล่นริมห้วย แต่มงคลพลัดตกน้ำในห้วยทำให้เขาป่วยหนักไขขึ้นสูง จนนอนซมหลายวัน พ่อของมงคลจึงไปตามหมอมานวดยา และให้ลุงสมพ่อของยาไปทำพิธีช้อนขวัญมงคลที่ตกที่หายริมห้วยกลับคืนมา

เมื่อวานนี้ลุงสมพ่อไอ้ยาเป็นคนไปช้อนเอาขวัญของมงคลที่ตกหายริมห้วยกลับคืนมา ... ถ้าตกใจมาก ๆ ขวัญจะหนีออกกว้างทำให้เจ็บไขได้ป่วย... ลุงสมแบกแซะ เอากล้วย ไข่ต้ม และฝ้ายขวัญไปช้อนขวัญ ย่าเป็นคนผูกแขนปากก็อ้าว่า มาเนื้อหา ขวัญสามสิบสองมาอยู่กับเนื้อกับตัว แล้วก็บังคับมงคลกินกล้วยกินไข่

(มาลา คำจันทร์, 2557, น. 104)

การที่มงคลตกใจจนขวัญหนีดีฝ่อที่ตกน้ำห้วย จึงทำให้ขวัญหายไปจนป่วยไข้ ดังนั้นจำเป็นต้องทำพิธีเรียกขวัญ หรือพิธีช้อนขวัญให้กลับเข้าสู่ตนเหมือนเดิม จะได้อายุดีมีสุขตามปกติ

2.2 องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับข้าว คนล้านนาส่วนใหญ่มักประกอบอาชีพเกษตรกร ทำนาเป็นหลัก ดังนั้น จึงปรากฏองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับข้าว จากการศึกษาพบในนวนิยายเรื่องดาบอุปราช เมื่อพ่อไถนาเสร็จ ก็จัดเตรียมพันธุ์ข้าวแช่ไว้ จากนั้นวันแรกก็ไปหว่านข้าว พ่อ อินทร และแม่ ก็จัดเตรียมรูปเทียนและเครื่องเช่นสังเวียไปเช่นผีนาด้วย เมื่อพ่อบอกกล่าวผีนาเสร็จก็เริ่มหว่านข้าว เชื้อลงแปลงนาเป็นคนแรก

...อินทรคอนตะกร้าบรรจุรูป เทียน ข้าวตอก ดอกไม้ จอกเหล้า ข้าวปั้น พร้อมไก่ต้มชิ้นหนึ่งออกไปกับพ่อ... ถึงทุ่งนา มุมนาบั้งนั้น ปักเฉลวเหนือดอกต้ายดอกคำ... พ่อปลงทาบลง

หัวนาแล้วนั่งยองๆ เอาข้าวเชื้อกำหนึ่งใส่ถาดขึ้นเพียงคิ้ว “อีพ่จะทำอะไร” “เช่นผีนา” “ผีนาจะมากินไก่หรือ” “อ้อ” “เราจะหว่านข้าวแล้ว บอกกล่าวผีนา ก่อน ผีนาจะมาช่วยดูแลข้าวกล้า”

(มาลา คำจันทร์, 2547, น. 24)

จะเห็นได้ว่า การเช่นผีนาจะต้องกระทำก่อนการหว่านข้าว ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์คิดว่าตนเองคือส่วนหนึ่งของระบบนิเวศธรรมชาติ ธรรมชาติ โดยอำนาจเหนือธรรมชาติสามารถบันดาลความสุขสมปรารถนาให้กับมนุษย์ มนุษย์จึงแสดงความเคารพต่อธรรมชาติด้วยการเช่นสังเวีย ทั้งนี้ รูปเทียนดอกไม้มีนัยถึงการแสดงความเคารพอย่างสูงต่อแม่โพสพ แม่ธรณี อาหารในพิธีกรรมคือการนำชีวิตสัตว์กลับคืนสู่ธรรมชาติ สุดท้ายเฉลวที่ปักไว้มุนหาก็มีนัยถึงการปักเขตแดนที่นาของตน

2.3 องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับดิน โดยเมื่อชาวนาจะหาพื้นที่ (ที่ดิน) ไร่ทำนาขั้นแรก จะต้องถามผีเจ้าที่เจ้าแดนก่อน จึงมีพิธีกรรมเสี่ยงทายเพื่อหาที่ทำกิน โดยให้นกมาสับก่อนข้าวก่อนชาวนา จากการศึกษาพบในนวนิยายเรื่องแสงออน เหตุการณ์ที่หนานไทหนัก่อนข้าวมาเสี่ยงทายให้นกสับ เพื่อถามผีเจ้าที่เจ้าแดนขอที่ดินทำกิน ปรากฏว่านกสับข้าวก่อนชาวนา คือผีเจ้าที่เจ้าแดนให้ที่ตรงนี้ พ่อของแสงออนจึงทำนายว่า ที่ดินนี้จะทำนาสำเร็จดี

“ที่หนานถามผีเจ้าที่เจ้าแดนยัง ดินนี้เอาได้บ่ได้” “ถามแล้ว นกมาสับเอาข้าวก่อนชาวนา พ่อเอ็งว่าจักสมฤทธิ์เป็นดีมากนั้ก”

(มาลา คำจันทร์, 2558, น. 15)

พิธีกรรมดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงวิถีคิดของคนล้านนาที่เชื่อว่าธรรมชาติคือผู้ยิ่งใหญ่ นอกจากนี้ยังตอกย้ำความเชื่อด้านจิตวิญญาณ โดยแสดงให้เห็น

เห็นถึงการเป็นพื้นที่ทับซ้อนของโลกกายภาพและโลกทางจิตวิญญาณ ดังนั้น พิธีเสี่ยงทายขอที่ดินทำกินจากผีเจ้าที่เจ้าแดน จึงเป็นพิธีกรรมที่แฝงนัยสำคัญของการให้ความสำคัญกับธรรมชาติและสลายพรมแดนด้านพื้นที่แบบวิทยาศาสตร์

2.4 องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับน้ำ แหล่งน้ำแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของชีวิต และเป็นบ่อเกิดวัฒนธรรมความเชื่อที่เกี่ยวกับน้ำขึ้นในหลายมิติ จากการศึกษาพบพิธีกรรมการขอฝน ในเรื่องเด็กบ้านตอย เมื่อหมู่บ้านเกิดฝนแล้ง ผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้าน และวัดจึงประชุมกันว่าจะจัดพิธีแห่ช้างแก้วขอฝน

วันแรมเก้าค่ำเป็นวันอาทิตย์ ผู้คนพากันไปรวมกันที่วัด ครุฑพาผู้เฒ่ากับพระลูกวัดทำพิธีขอฝน ให้อายุพระแก้วทั้งสามแล้ว สมทานศีลแล้วก็เริ่มทำพิธีชุมนุมเทวดา... ที่หน้าโบสถ์จัดสร้างประตูป่า สมมุติว่าเป็นที่พระเวสสันดรออกบิณฑบาต ข้างปัจฉิมยามเคนทร์แก่พรหมณ์ชาวกลิงคราชภูริ...ข้างแก้วถูกหามแห่ออกมา บางคนสาดน้ำขมิ้นสั้มป่อย บางคนโปรยข้าวตอกดอกไม้ ปากก็พร่ำว่าขอฝนหน่อยเนื้อ

(มาลา คำจันทร์, 2557, น. 144-146)

นักเขียนได้นำวรรณคดีเรื่องเวสสันดรชาดกมาผสมผสานกับเรื่องเล่าท้องถิ่น เพื่อใช้อธิบายองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมของคนล้านนาผ่านพิธีกรรมเกี่ยวกับน้ำ ดังนั้น การผสมผสานแนวคิดดั้งเดิมกับแนวคิดทางพุทธศาสนาในล้านนา จึงตอกย้ำให้เห็นถึงการความสำคัญของธรรมชาติ มนุษย์พึ่งพาอาศัยธรรมชาติ เพื่อให้ธรรมชาติบันดาลน้ำแก่มนุษย์มาใช้ทำการเกษตรและหล่อเลี้ยงชีวิต

2.5 องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับป่า เป็นระบบความเชื่อดั้งเดิมของคนล้านนา

ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นมาอย่างยาวนาน เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงแต่พิธีกรรมก็ยังคงอยู่ จากการศึกษาผู้วิจัยว่านวนิยายเรื่องนางถ้ำ ได้นำเสนอให้วิถีคิดที่ผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อแนวพุทธของชาวล้านนาอย่างเข้มข้น เมื่อพ่อเฒ่าคำฟันและลูกบ้านทั้งหลายรู้ว่านางถ้ำมีคนเดินทางเข้าไปในถ้ำหลงอันเป็นที่อยู่ของนางถ้ำ พ่อเฒ่าก็นำชาวบ้านไปไหว้ศาลเจ้าป่าเจ้าเขาให้ท่านคุ้มครอง ไม่ให้เกิดเพศภัยใดๆ กับคนในหมู่บ้าน

พ่อเฒ่ากับลูกบ้านนั่งยองๆ ลงต่อหน้าศาล
พ่อเฒ่าเอาธูปเทียนมาจุด... บอกกล่าวผีเจ้าป่า
เจ้าเขอันครอบงำหนักแน่นอยู่ในใจแก...

(มาลา คำจันทร์, 2548, น.67)

พิธีกรรมการนับถือผีที่ฝังสถิตอยู่ในธรรมชาติ เช่น เจ้าป่าเจ้าเขาที่ปรากฏในนวนิยาย สะท้อนให้เห็นการยกย่องให้ความสำคัญต่อธรรมชาติ โดยผสมผสานความเชื่อของโลกทางจิตวิญญาณกับโลกวัตถุเข้าด้วยกัน

จะเห็นได้ว่า องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตคนล้านนา มี 5 ลักษณะ ได้แก่ องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับมนุษย์ แสดงให้เห็นว่าขวัญเป็นแกนกลางของชีวิต องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับข้าว ดิน น้ำ และป่า ต่างก็แสดงให้เห็นถึงวิถีคิดของคนล้านนาที่ให้ความสำคัญต่อธรรมชาติ การตระหนักในคุณค่าด้านจิตวิญญาณมากกว่าวัตถุ เพื่อให้ธรรมชาติบันดาลความสุขสำเร็จมาให้ สรุปได้ว่า องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตคนล้านนา คือ วิถีปฏิบัติและจิตสำนึกเชิงนิเวศของคนล้านนาที่ให้ความสำคัญต่อธรรมชาติผ่านพิธีกรรมเชิงนิเวศ การให้ความสำคัญกับขวัญของมนุษย์ ข้าว ดิน น้ำ และป่า จึงตอกย้ำให้เห็นองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตคนล้านนา

ทุกข้อ คือ ลักษณะเฉพาะของคนล้านนาที่เชื่อถือในจิตวิญญาณเชิงนิเวศอย่างแท้จริง

3. องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ

สังคมไทยเข้าสู่สภาวะโลกาภิวัตน์ตามกระแสโลกเนื่องจากเราต้องการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยตามแบบประเทศตะวันตก การพัฒนาได้ทำลายทุกๆ สิ่ง ทั้งวัฒนธรรม ประเพณี ระบบสังคม ความงามทางศิลปกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นักเขียนจึงนำเสนอองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมมาใช้ต่อรองกับกระแสโลกทุกวันนี้

จากการศึกษา พบในนวนิยายเรื่องไอ้ค่อมเพียงเรื่องเดียว เหตุการณ์ที่พ่อเฒ่าตุ่นเดินทางไปกุฎิครุบาที่อยู่กลางดงกล้วย ระหว่างทางเขาก็ผ่านโบสถ์เก่า ต้นโพธิ์ที่โคนต้นมีผ้าเหลืองผาแดงพันรอบ ผ่านดงหญ้าคา

กุฎิครุบาอยู่กลางดงกล้วย... ยังอีกไกล
 หรอกกว่าจะถึง พ่อเฒ่าชันเข้าลุกขึ้น ปวดจี๊ดจี๊ด
 ที่สะเอว ผ่านต้นโพธิ์ไปแล้ว โคนต้นมีผ้าเหลือง
 ผาแดงเคียนอยู่รอบ ลมฝนและแดดร้อนนี้กรังรอย
 ไร่ร่องแรงฟุ้งๆ กับง่ามรากไม้เล็กๆ หอบหนึ่ง มัน
 คือไม้ค้ำต้นโพธิ์ร้อยแปดที่สืบชาติไอ้ค่อม

(มालา คำจันทร์, 2544ก, น. 154)

จะเห็นได้ว่า องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมกับการอนุรักษ์ธรรมชาติถูกนำเสนอผ่านธรรมชาติที่มีความศักดิ์สิทธิ์ เพื่อใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือการต่อต้านแนวคิดแบบมนุษย์นิยมหรือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง กล่าวคือ ต้นโพธิ์เป็นภาพแทนของธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้นโพธิ์ต้นนี้มีลักษณะพิเศษ เพราะมีผ้าเหลืองผาแดงพันอยู่รอบต้น สีของผ้าเหลืองและผ้าแดงสามารถตีความได้ว่า สีแดง คือ ความมุ่งมั่น มั่นคง เขตหวงห้าม ส่วน

สีเหลือง คือ ความอ่อนโยน ความเมตตา ศรัทธา เมื่อนำผ้าสีแดงและสีเหลืองมาพันรอบต้นโพธิ์ จึงสื่อเห็นว่าต้นโพธิ์ต้นนี้เป็นเขตหวงห้าม อยู่ในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ห้ามตัด เพราะอยู่ในเขตวัด โดยทั่วไปแล้วผ้าที่พันต้นไม้หรือต้นโพธิ์มักจะเป็นสีเหลือง เพราะ ผ้าเหลืองก็เปรียบเสมือนการห่มจีวรเพื่อบวช

“การบวชต้นโพธิ์” หรือ “บวชต้นไม้” จึงสะท้อนวิถีคิดของชาวล้านนาที่ให้ความสำคัญกับต้นไม้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต้นโพธิ์ที่ถือว่าเป็นต้นไม้ที่สำคัญทางพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม การบวชต้นไม้ยังถือว่าเป็นกุศโลบายสำคัญที่ชาวล้านนาใช้เป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ป่าเช่นกัน ดังที่ สามารถใจเตี้ย (2560, น. 61) อธิบายว่า การบวชป่าหรือบวชต้นไม้เป็นวิถีคิดที่ต้องการต่ออายุของต้นไม้ให้เจริญยั่งยืนสืบต่อไป โดยการนำผ้าเหลืองมาห่มให้ต้นไม้เหมือนกับห่มจีวร เช่นเดียวกับการบวชพระ พิธีกรรมดังกล่าวได้ส่งผลให้สถานภาพของคนและต้นไม้เปลี่ยนแปลงผ่านศรัทธาตามแนวทางของพุทธศาสนา ดังนั้น การบวชต้นไม้จึงถือว่าเป็นองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมของชาวล้านนาอันเป็นลักษณะเฉพาะที่ผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อทางพุทธศาสนา เพื่อใช้พิธีกรรมความศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวเป็นเครื่องมือในการต่อรองกับกระแสโลกทุกวันนี้ เนื่องจากต้นไม้ที่ผ่านการบวชแล้วจะเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ห้ามตัดและถูกอนุรักษ์ไว้ด้วยจารีตประเพณีของชุมชน

สรุปและการอภิปรายผล

จากการศึกษาองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมในนวนิยายของมालา คำจันทร์ ผู้วิจัยพบว่า นักเขียนนำเสนอองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเพื่อให้เห็นกระบวนการที่มนุษย์มองโลกธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวมใน 3 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะแรก องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิม ด้านภูมิศาสตร์ที่แสดงนัยทางธรรมชาติผ่านการจัดการทรัพยากร

ป่าไม้ และการนำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ เพื่อให้เห็นถึงความเท่าเทียมกันและการอยู่ร่วมกันภายใต้ระบบนิเวศเดียวกัน ลักษณะที่สอง องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตคนล้านนา เพื่อนำเสนอประเพณีพิธีกรรมของคนล้านนา ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในสังคมการเกษตร ทั้งองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับมนุษย์ ข้าว ดิน น้ำ และป่า ซึ่งต่อยอดวิถีชีวิตที่มนุษย์ให้ความสำคัญกับธรรมชาติตลอดช่วงชีวิต ลักษณะที่สาม องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ เป็นการสะท้อนวิถีคิดของชาวล้านนาที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติ ต้นไม้จึงถูกใช้เป็นเครื่องมือต่อสู้กับแนวคิดมนุษย์เป็นศูนย์กลางเพื่ออนุรักษ์ธรรมชาติให้คงอยู่

ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า นอกจากมาลา คำจันทร์ จะเขียนนวนิยายแนวจินตนิมิตออกมาจำนวนมากแล้ว ยังมีผลงานส่วนหนึ่งที่เป็นนวนิยายเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยมาลามักจะใช้เรื่องเล่าตำนานและองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิม เพื่อนำเสนออัตลักษณ์เฉพาะของชาวล้านนาในเชิงนิเวศ องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ จึงเป็นการต่อยอดให้เห็นถึงโลกทัศน์หรือวิถีคิดของชาวล้านนาที่มีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นองค์รวม โดยนักเขียนชี้ให้เห็นว่า มนุษย์เป็นเพียงสิ่งมีชีวิตหนึ่งในระบบนิเวศ ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตอื่นๆ มนุษย์จึงให้ความสำคัญกับธรรมชาติผ่านการนำเสนอองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิม อันประกอบด้วยเรื่องเล่าตำนาน ความเชื่อประเพณีพิธีกรรม และความศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงในตัวบทนวนิยาย สอดคล้องสุริชพันธุ์กุล นุ่ณภบาล (2560) ได้ศึกษาองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน

สุริชพันธุ์กุลชี้ให้เห็นว่า คนอีสานให้ความสำคัญกับธรรมชาติ เนื่องจากมนุษย์มาจากธรรมชาติและเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ การอยู่ร่วมกับธรรมชาติสะท้อนถึงแนวคิดการดำเนินชีวิตแบบพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ และการยึดธรรมชาติเป็นศูนย์กลางสะท้อนแนวคิดการยึดธรรมชาติเป็นใหญ่ ทุกส่วนสำคัญในระบบนิเวศเดียวกัน ดังนั้น องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิม จึงเป็นเสมือนเครื่องมือหนึ่งของนักเขียนเป็นวาทกรรมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอันเป็น อัตลักษณ์เชิงนิเวศของชาวล้านนา เพื่อใช้นวนิยายเป็นเครื่องมือต่อสู้/ต่อรองกับกระแสการทำลายสิ่งแวดล้อมยุคปัจจุบัน สอดคล้องกับการศึกษาของสุนทร คำยอด (2562, น. 149) ที่กล่าวว่า นวนิยายของมาลา คำจันทร์ ประกอบสร้างขึ้นโดยสะท้อนอุดมการณ์สิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันทั้ง วาทกรรมการอนุรักษ์และวาทกรรมการพัฒนา นอกจากนี้ นวนิยายยังเป็นเครื่องมือในการสร้างภาพเสนอใหม่ภายใต้อุดมการณ์สิ่งแวดล้อม และองค์ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ย่อยต่างๆ ในภาคเหนือให้สามารถต่อรองอำนาจกับศูนย์กลาง และมีที่ยืนในสังคมไทยได้อย่างภูมิใจด้วยเช่นกัน (สุนทร คำยอด, 2558, น. 91-92)

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ ซึ่งเป็นนักเขียนล้านนาเพียงคนเดียว ดังนั้น เพื่อขยายขอบเขตการศึกษาให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น ควรศึกษาเปรียบเทียบองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมที่ปรากฏในวรรณกรรมของภาคต่างๆ

เอกสารอ้างอิง

- ตรีศิลป์ บุญจรรย์. (2547). *นวนิยายกับสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- ทองแถม นาถจำนง. (2561). “วัฒนธรรมแกน” ใน ชลธิรา สัตยวิวัฒนา. (2561). ใน *ดำ แถน กำเนิดรัฐไท สวรรครากต้นตอ คนไท ชุมชนไท-ลาว และความเป็นไท/ไต/ไทย/สยาม*. (หน้า 476-298). กรุงเทพฯ : ชนนิยม.
- ภารดี มหาขันธ์ และนันท์ชญา มหาขันธ์. (2557). พรรณไม้ในวิถีชีวิตของคนไทย: พรรณไม้ในประเพณีชีวิต (ปลูกเรือน แต่งงาน การเกิด โคนจุก บรรพชาสามเณร อุปสมบท และการตาย). *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 22(38), 1-23.
- มาลา คำจันทร์. (2523). *หมู่บ้านอาบจันทร์*. กรุงเทพฯ : ต้นอ่อน.
- มาลา คำจันทร์. (2534). *เมืองลับแล*. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.
- มาลา คำจันทร์. (2544ก). *ไอ้ค่อม* (พิมพ์ครั้งที่หก). กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.
- มาลา คำจันทร์. (2544ข). *ไพรอำพราง*. กรุงเทพฯ : มติชน.
- มาลา คำจันทร์. (2546). *ใต้หล้าฟ้าหลัง* (พิมพ์ครั้งที่สอง). กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.
- มาลา คำจันทร์. (2547ก). *ดาบอุปราช* (พิมพ์ครั้งที่สอง). กรุงเทพฯ : มติชน.
- มาลา คำจันทร์. (2547ข). *บ้านไร่ชายดง* (พิมพ์ครั้งที่สาม). กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.
- มาลา คำจันทร์. (2548). *นางถั่ว* (พิมพ์ครั้งที่สอง). กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.
- มาลา คำจันทร์. (2552). *สร้อยสุคันธา* (พิมพ์ครั้งที่สอง). กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.
- มาลา คำจันทร์. (2554). *ลูกขำหนึ่ง*. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.
- มาลา คำจันทร์. (2557). *เด็กบ้านดอย* (พิมพ์ครั้งที่หก). กรุงเทพฯ : สยามปริทัศน์.
- มาลา คำจันทร์. (2558). *แสงออน*. กรุงเทพฯ : คณวรรณกรรม.
- มาลา คำจันทร์. (2560). *เขี้ยวเสือไฟ ฉบับสองภาษา* (พิมพ์ครั้งแรก). กรุงเทพฯ : สยามปริทัศน์.
- รัชชานนท์ สมบูรณ์ชัย ผาณิตย์ นายยัน และปรมิินทร์ นาระทะ. (2564). ความแตกต่างทางชาติพันธุ์กับภูมิปัญญาท้องถิ่นในอนุรักษทรัพย์ากรป่าไม้. *มนุษยสังคมสาร*, 19(2), 91-107.
- รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข. (2557). โลกภาวิวัฒน์ ท้องถิ่นนิยม กับการโยยหาอดีต. *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา มหาวิทยาลัยบูรพา*, 2(2), 1-15.
- วิถี พาณิชพันธ์. (2548). *วิถีล้านนา*. เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์ม.
- วิทย์ ศิวะยานนท์. (2531). *วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์*. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- สามารถ ใจเตี้ย. (2560). นิเวศวัฒนธรรมชุมชนล้านนากับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ. *วารสารมนุษยสังคมสาร (มสส) มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์*, 15(2), 59-65.
- สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมและล้านนาสร้างสรรค์. (2565). *สวยดอก*. (29 เมษายน 2566) : ได้มาจาก <https://art-culture.cmu.ac.th/Lanna/articleDetail/2683>
- สุกัญญา เชาว์น้ำทิพย์. (2549). *อัตลักษณ์ของชาวล้านนาที่ปรากฏในนวนิยายของมาลา คำจันทร์*. (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ,

- สุนทร คำยอด. (2558). ภาพเสนอและอุดมการณ์สิ่งแวดล้อมของชาติพันธุ์ปกากะญอในวรรณกรรมเยาวชนของมาลา คำจันทร์. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้*, 3(1), 73-94.
- สุนทร คำยอด. (2562). อุดมการณ์สิ่งแวดล้อมในนวนิยายเรื่องไพรพิศดารของมาลา คำจันทร์. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้*, 7(1), 138-151.
- สุพจน์ ใหม่กันทะ. (2560). เครื่องง้ำ เครื่องประดับอลังการ. *วารสารช่วงผญา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่*, 12(2017), 63-78.
- สุรัชชัญญกุล นุ่นภูบาล. (2560). องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์บัณฑิต). มหาสารคาม : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- หทัยวรรณ ไชยะกุล. (2556). *วรรณกรรมล้านนาร่วมสมัย (พ.ศ.2413-2550): การสืบทอด ภูมิปัญญา และการสร้างสรรค์*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2547). *พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง*. ปรับปรุงครั้งที่ 1. เชียงใหม่ : มิ่งเมือง.
- Berkes F. (1993). "Traditional Ecological Knowledge in Perspective" In *Julian T. Inglis. (Ed.). (1993). Traditional Ecological Knowledge Concepts and Cases. Canada : Ottawa, pp. 1-12.*
- Cokinos C. (1994). "What Is Ecocriticism?". In *Defining Ecocritical Theory and Practice*. from Sixteen Position Papers from the 1994 Western Literature Association Meeting Salt Lake City. *Utah-6 October 1994*, p. 3.